NUMELE DE PERSOANE IN ŢIGANIADA LUI I. BUDAI-DELEANU

DE

L. ŞERDEANU

Studiul critic care precede ultima ediție a « Țiganiadei » lui I. Budai-Deleanu se referă în treacăt și la problema numelor de persoane, afirmînd: « În privința grijii cu care a căutat cele mai potrivite nume care să oglindească dintru început specificul personajelor, Budai-Deleanu poate fi considerat pe drept cuvînt un precursor al lui Alecsandri și al lui Caragiale care au folosit în chip strălucit acest procedeu » [1].

Sîntem de acord că Budai-Deleanu a dat dovadă de o deosebită măiestrie în alegerea numelor proprii. Sîntem de asemenea de acord că I. L. Caragiale a folosit acest procedeu în chip strălucit. În ceea ce-l privește însă pe Alecsandri, lucrurile par a se prezenta puțin altfel. Vom reveni asupra acestui fapt în cursul expunerii.

*

Numele de persoană este, în ultimă analiză, un simplu cuvînt. Creat cu ajutorul elementelor lexicului curent, din cuvinte ce denumesc: localități, regiuni, țări, națiuni, aspecte fizice sau psihice, profesiuni etc., numele propriu își pierde valoarea primitivă, se cristalizează; cu timpul se sudează atît de perfect cu imaginea fizică și morală a purtătorului, încît devine o expresie a însușirilor lui, o etichetă a lui. Așadar, spre deosebire de restul cuvintelor care se pot referi — și se referă adesea — la noțiuni generale sau abstracte, numele propriu indică întotdeauna o ființă unică și concretă. Fiind cel mai individual, el este și cel mai semnificativ dintre cuvinte, adică cel mai capabil de a evoca o mare cantitate de idei și sentimente legate de imaginea persoanei respective.

[1] I. Budai-Deleanu, Țiganiada, București ESPLA, 1954, p. 49.

BDD-A10306 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:09 UTC)

În diversele etape ale evoluției sociale, numele propriu a primit semnificații speciale, în raport cu gradul de dezvoltare a concepțiilor politice, economice, morale, filozofice etc. ale societății. De pildă, tendințele cosmopolite ale claselor exploatatoare s-au manifestat adesea în alegerea numelor de persoană. Se știe că boierii noștri feudali aveau pasiunea grecizării numelor prin adăugarea de sufixe (-os, -is, -ache, -cache); iar odraslele burgheze și mic-burgheze nu puteau să se numească *Ion*, *Grigore*, *Ana* sau *Maria*, ci *Jean*, *Grig*, *Anette*, *Mary* etc., după cum impunea moda timpului. Numele constituia pentru dînșii un atribut al distincției, al nobleței și al prestigiului, de aceea trebuia neapărat evitat uzul unor nume « vulgare », de largă circulație în popor.

Dacă în viața reală numele au importanța lor, cu atît mai mult constituie ele o problemă într-o operă literară. În acest sens, afirmația lui Ibrăileanu că « nici un creator adevărat nu-și poate gîndi opera dacă nu știe numele ființelor pe care le creează »[1] ni se pare cu totul întemeiată. Considerînd arta ca o reflectare a realității, trebuie să admitem că artistul nu poate concepe un personaj fără a-l face posesorul unui nume pe care l-ar putea avea în realitate. Creatorul de operă literară trebuie să aleagă pentru eroul său un nume care să-i semene, să i se potrivească, să-i reflecte, într-un fel sau altul, personalitatea.

Această cerință a oricărei opere realiste a fost îndeplinită cu măiestrie de I. Budai-Deleanu. Fiecare nume propriu din cuprinsul Țiganiadei este nu numai pe măsura eroului respectiv, dar adesea menit să sugereze o situație, o calitate sau cel puțin o sonoritate acustică necesară atmosferei poemului.

Uneori numele se referă la defecte fizice ale eroilor: *Butea*, *Cîrlig*, *Ciuntul*, *Cocoloș*, *Covrig*, *Sfîrcul*, *Șoldea*, *Titirez* sau îngăduie o aproximativă apreciere a vîrstei lor: *Neicu* (cf. *neicu* = nume dat unui frate mai mare sau unui om mai în vîrstă); *Parnavel* (= nume dat de țigani copiilor mici), *Parpangel* (=nume dat unui țigan tînăr); *Purdea* (cf. *purdel* = copil de țigan). Mai adesea ele simbolizează aspecte fizice și morale. Pentru a realiza acest lucru, autorul procedează prin derivarea unor nume de la adjective, verbe sau substantive comune, fie din limba romînă, fie chiar din țigănește: *Barbu* (cf. *barbă*), *Ciormoi* (cf. țig. *cior* = hoț, tîlhar; sau țig. *cioro-rom* = țigan sărac, mizerabil, om de nimic), *Colbei* (cf. *colb* = pulbere), *Ghițu* (cf. *ghițos* = mițos, lăios), *Gogu*, *Gogoman* (cf. sensul de « prost, nătăfleț »), *Goleman* (cf. *gol* = dezbrăcat), *Gurilă* (cf. *gură*), *Neagu* (cf. sensul de « bărbat prost și încăpățînat »), *Dondul* (cf. a *dondăni* = a mormăi, a vorbi fără rost), *Șperlea* (cf. *șperlă* = cenușă de cărbuni aprinși; sau *a șparli* = a fura), *Țintea* (cf. *țintă* = cuișor fără cap).

Decurge de aici posibilitatea de a acorda gloatei țigănești, pe baza numelor, o serie de atribute. Murdari, mițoși și zdrențăroși, nătăfleți, cleptomani și gălăgioși, țiganii apar ca scoși dintr-o anecdotă populară. Așa trăiau ei pe atunci în mentalitatea poporului, așa ni-i face cunoscuți și Budai-Deleanu, cu intenția

[1] G. Ibrăileanu, Studii literare, Cartea Romînească, București, 1930, p. 72.

BDD-A10306 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:09 UTC)

de a accentua nota comică impusă de genul creației, nicidecum dintr-o tendință șovină.

Și caracterizarea merge mai departe. O categorie de nume, derivate de la numiri de plante, animale și păsări, alcătuiesc o mică faună și floră sălbatică: *Bălăban* (cf. *balaban* = specie de șoim), *Bobul* (cf. *bob* = plantă leguminoasă; sau țig. *bobo* = cereală), *Brînduşa* (cf. *brînduşă* = floare de pădure), *Corbea* (cf. *corb*, care redă și specificul prin culoare), *Cornei* (cf. *corn* = arbore de pădure fructifer), *Cucavel*, *Cucovel*, *Cucu* (cf. *cuc*), *Mozoc* (cf. *mozoc* = nume dat unui cîine mare, dulău), *Mugurel* (cf. *mugur*), *Peperig* (cf. *pipirig* = plantă de mlaștină), *Şoşoi* (cf. țig. *şoşoi* = iepure), *Zăgan* (cf. *zăgan* = specie mare de vultur, numit și « vultur bărbos »). Starea de primitivism, aproape de sălbăticie în care erau constrînși să-și ducă existența țiganii în condițiile exploatării feudale nu putea favoriza dezvoltarea gîndirii lor. Foamea îi obliga să cugete la mîncare; lipsa hainelor, la obiecte de îmbrăcăminte. Preocupările culinare exagerate și uneori obiectul meseriilor lor sînt sugerate prin nume ca: *Ciurilă* (cf. *ciur*), *Dîrloiu* (cf. *dîrlu* = unealtă de lemn cu care se trage jăratecul din cuptor), *Găvan* (cf. *găvan* = strachină de lemn scobit), *Hîrgău* (cf. *hîrgău* = vas mare de lut pentru fiert mămăligă, pentru gătit bucate, pentru spălat vasele etc.), *Păpară* (cf. *păpară*). Tot preocupări mărunte, legate de stricta materialitate a vieții indică și numele: *Păpuc*, *Bumbu*, *Năsturel* ș. a.

Iată deci trăsăturile specifice ale țiganilor oglindite în nume. E clar că Budai-Deleanu nu disprețuește și nu condamnă mulțimea de țigani, cu toate păcatele ce i le atribuie. Dimpotrivă, se simte legat de ei prin mii de fire; rîde, suferă, cîntă și plînge alături de ei. Căci nu trebuie să uităm: « prin Țigani să înțăleg ș-alții, carii tocma așa au făcut și fac, ca și Țiganii oarecînd » [1].

Scopul artistului este de a contura cît mai real și mai precis figura eroului colectiv, această masă în care indivizii nu se deosebesc sau se deosebesc prea puțin. Probabil sugerarea slabei diferențieri individuale a țiganilor a urmărit-o Budai-Deleanu prin atașarea la majoritatea numelor proprii a unor terminații (uneori sufixe) invariabile: *-el*: *Aordel*, *Avel*, *Corcodel*, *Cucavel*, *Jundadel*, *Mugurel*, *Năsturel*, *Parnavel*, *Parpangel*, *Şuvel*, *Viorel*; *-an*: *Bălăban*, *Călăban*, *Drăgan*, *Găvan*, *Ghiolban*, *Gogoman*, *Goleman*, *Răzvan*, *Slobozan*, *Zăgan*; *-ea*: *Butea*, *Corbea*, *Costea*, *Gîrdea*, *Mircea*, *Purdea*, *Şoldea*, *Şperlea*, *Țintea* ; *-oi*: *Ciormoi*, *Dîrloi*, *Gormoi*, *Şoşoi*; *-ău*: *Hîrgău*, *Janalău*. Procedeul are și avantajul de a realiza sonorități care accentuează nota umoristică, mai ales prin ciudata alternanță de sufixe diminutive (*-el*, *-ea*) și augmentative (*-ău*, *-an*, *-oi*). Efecte acustice sînt obținute și prin utilizarea formațiunilor onomatopeice în cuprinsul unor nume ca: *Şoşoi*, *Şuvel*, *Dondul*, *Cucu*, *Dîrloi*.

Dar Budai-Deleanu nu s-a mărginit la generalizare. Deși încadrați organic în masă, de-a lungul poemului, eroii lui se desprind totuși, se individualizează.

---

[1] I. Budai-Deleanu, Țiganiada, București, ESPLA, 1954, p. 68.

BDD-A10306 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:09 UTC)

De pildă *Goleman*, cel mai indicat să observe starea de huzur a claselor exploatatoare, în contrast izbitor cu situația mizerabilă a celor asupriți, zdrențăroși și flămînzi, face un aspru rechizitoriu nobilimii feudale și regelui, arătînd că boierii « șed în pălaturi nalte Toată ziua cu ciubuc în gură », iar ocupațiile unui rege se rezumă la a bea, a mînca și a-și răzăma capul în brîncă. *Gurillă* (cel cu gura mare) este chemat să strige adunarea voivozilor și a fețelor bătrîne la sfat. *Gogoman* cere lui Vlad Țepeș pază împotriva tîlharilor; luptă vitejește cu taurii pe care îi crede turci, dar cade și își rupe gura. *Gogu* sfătuiește pe țigani să meargă pe lîngă păduri, spre a se putea ascunde la nevoie. *Dondul* propune să se sape gropi împrejurul taberei ca să cadă turcii în ele. Singur *Boroșmîndru* (cf. ung. *boros* = cu vin, amețit + rom. *mîndru*) îi îndeamnă să țină piept turcilor.

Acțiunile eroilor se pot urmări foarte bine și în raport cu numele care indică vîrsta lor: *Neicu* este acela care, în panica provocată de apariția moldovenilor, îmbrăcați turcește, « își ține firea » și împreună cu « alte fețe bătrîne » cere păsuire presupușilor turci. După identificarea adevăraților agresori, tot el intervine la Vlad Țepeș pentru a mijloci împăcarea. *Purdel* tremură pentru viața lui *Cucavel*, dar nu îndrăznește să-l scape singur, ci îndeamnă copilărește pe Bumbul să atace pe Tandaler. Dragostea lui *Parpangel* și aventurile lui în căutarea iubitei răpite alcătuiesc un mic roman sentimental, al cărui erou nu putea fi decît un « tînăr » « mîndru la față », « nalt » și « ghizdav la făptură », cum ne este descris de însuși autorul.

Doi eroi care se desprind mai categoric din masă sînt *Slobozan* și *Romîndor*. De fapt, nu se poate vorbi la ei de o individualizare. Numele șarjate și apariția lor sporadică în cursul acțiunii, aproape că îi transformă în două noțiuni abstracte care împreună exprimă ideea de bază a operei: dorul de libertate al romînilor. Teama poetului de a nu i se pune « muza sub falangă » nu permitea, desigur, extinderea rolului unor personaje care prin atitudini, afirmații și chiar prin nume ar fi atins susceptibilitatea claselor dominante. După cum se știe însă, nici Budai-Deleanu nu era republican. De aceea, Slobozan, deși în polemica cu *Baroreu* (cf. țig. *baro* = om mare, om sus pus; și *baro-rom* = țigan nobil) opune, cu argumente puternice, monarhiei absolute republica, nu reușește să impună o concluzie definitivă. Intervenția lui *Janalău*, care pledează pentru împăcarea țiganilor, temperează focul discuțiilor asupra organizării viitorului stat țigănesc. *Janalău* nu se declară pentru o formă sau alta de stăpînire, ci cîntărește « după știința bună » avantajele și dezavantajele fiecăreia. Credem că acest amănunt ne poate îndreptăți să-i apropiem numele de verbul țigănesc *geanau* (*janau*) = a ști, a cunoaște.

Relevăm încă o categorie de personaje deosebit de interesante prin etimologia numelor. Numele țigănesc al lui *dumnezeu*, sub forma *Guladel* (cf. țig. *gulo* = dulce + *del* = zeu) apare sporadic în cuprinsul poemului, dar el ne îndeamnă să socotim că și numele lui *Jundadel* ar fi un derivat compus din cuvintele țigănești:

BDD-A10306 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:09 UTC)

giundo = a cunoaște + *del* = zeu; prin urmare, că ar avea sensul de « cel care cunoaște pe (dumne)zeu ». Concluzia se impune cu atît mai mult, cu cît aflăm că viţa lui Jundadel stăpînea în India, iar împăratul ei se numea « a lunii frate și a soarelui fiu prea luminat ». Mai mult. Parpangel își întîlnește strămoșul în alegorica lui călătorie în rai, unde acesta îi dă un inel fermecat și îi prezice viitorul neamului ţigănesc.

La o interpretare similară se pretează *Corcodel*, nume derivat probabil din ţig.: *corco* = însuși, singur + *del* = zeu. Conducător al celei mai nenorocite gloate de ţigani, a lăieţilor și goleţilor, meșter în ghicitul din bobi, Corcodel nu se sfiește să plaseze cîteva expresii populare de o îndrăzneală surprinzătoare. Nu se teme de Tandaler, aproape recunoscut ca șef al viitorului stat ţigănesc, și încearcă să-l omoare pentru o imputare ce i-a adresat. În discuţia asupra organizării statului el face o critică necruţătoare întregii caste preoţești și călugărești. Pe scurt, Corcodel se simte « el însuși zeul lui » și înţelege să facă totul după bunul plac.

Iubita lui Parpangel, *Romica*, poartă un nume care ar putea fi tradus prin substantivul « ţigăncușa », dacă îi admitem etimologia din ţig. *romni* = femeie ţigancă, derivat cu sufixul diminutiv *-ica*. Deși ni se spune că Romica este « proaspătă », « blîndă », « netedă », « lucedă », prin urmare deosebită prin însușiri fizice și morale de restul masei de ţigani, totuși autorul o leagă prin nume de mediul înconjurător, de realitatea în care s-a născut și a trăit.

*

Interpretările date mai sus, bazate pe asociaţia logică între nume și purtător și pe atestări ale dicţionarelor, pot demonstra că Budai-Deleanu n-a creat aceste nume la întîmplare, ci le-a gîndit anticipat. El le-a gîndit mai mult decît V. Alecsandri care, prin același procedeu—al derivării numelor proprii de la nume comune — obţine efecte comice mai slabe. O coincidenţă prea banală face ca eroii lui să se numească: *Stîlpeanu*, *Lipicescu*, *Viteazovici*, *Zgîrcea*, *Napoilă* sau *Clevetici*. Un ţigan însă se poate numi foarte bine *Zăgan*, *Cucu*, *Bălăban* sau *Hîrgău*, fără a implica necondiţionat asociaţia cu etimonul respectiv, fără a produce efectul urmărit și realizat de poet în contextul epopeii, deoarece numele eroilor din Ţiganiada nu sînt toate simple invenţii ci reflectă, în majoritate, o realitate antroponomastică a epocii. Multe din ele sînt atestate azi ca nume de familie la romîni și foarte probabil că au cunoscut în trecut o răspîndire pe un teritoriu întins. Rămași mult timp într-un stadiu înapoiat de civilizaţie, trăind la periferia societăţii, desconsideraţi de alte popoare — sub influenţa teoriilor rasiale ale claselor exploatatoare — ţiganii, în mod firesc, au fost cei care au conservat formele vechi antroponomastice. Obiceiul primitiv de a-și da nume de plante și de animale, păstrarea unor nume vechi romînești de origine slavă (*Drăgan*, *Drăghici*, *Dragomir*, *Dragoșin*) devenite la romîni nume de familie, menţinerea unor nume depreciate de alte popoare, fie datorită transparenţei lor fonetice

BDD-A10306 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:09 UTC)

(prin apropiere de cuvîntul etimon), fie pur și simplu pe motivul că erau purtate de țigani, toate acestea sînt fapte pe care Budai-Deleanu le-a cunoscut și de care a ținut seamă în creația lui.

E vădită apoi superioritatea lui Budai-Deleanu față de Alecsandri în ce privește puterea de tipizare. Cunoscînd în amănunte realitatea descrisă, el a știut să armonizeze și în nume, cum am văzut, ceea ce este general și ceea ce este individual în caracterul eroilor. Fiecare personaj se conturează, trăiește, acționează potrivit numelui ce-l poartă, fără ca acest lucru să pară forțat sau nereal; în același timp fiecare se integrează colectivului — cu aceeași naturalețe — prin aspect, prin cracter și chiar prin nume. La o atît de înaltă măiestrie a artei realiste n-a ajuns Alecsandri. Numele eroilor lui, mai ales ai celor din teatru, ar putea fi apropiate eventual de numele comentatorilor Țiganiadei. Poate din pricină că aceste personaje nu acționează, ci « comentează », deci alcătuiesc un fel de public spectator, conceput în mintea poetului ca o parte secundară a poemului, ele sînt șarjate prin nume legate nemijlocit de caracteristica dominantă, mai ales intelectuală sau morală. Numele ajunge aici indiciul determinant în definirea personalității. « Coconii »: *Erudițianu*, *Simplițianu*, *Idiotiseanu* și *Politicos*; « Părinții »: *Apologios*, *Agnosie*, *Ascriteanu*, *Filologos*, *Ortodoxos*, *Evlavios*; « Arhonzii »: *Suspusanul* și *Suflănvînt*; apoi: *Popa Nătăroi din Tîndarîda*, *Căpitan Pățitul*, *Dubitantius*, *Adevărovici*, *Mîndrilă*, *Răbdăceanu*, *Tălălău* etc. etc... poartă nume atît de elocvente, încît o explicare a lor ar fi inutilă.

Totuși și aici autorul a utilizat unele procedee menite să-l ajute în realizarea intenției sale de satiră și critică socială. Adăugarea la o serie de nume a sufixului grecesc *-os* (*Apologios*, *Criticos*, *Evlavios*, *Filologos*, *Politicos*), completarea altora prin epitete de politețe (*Chir*, *Arhonda*, *Cocon*), precum și derivarea sau compunerea unor nume din cuvinte grecești: *Onochefalos* (cf. gr. ὄνος + κεφαλός = cap de măgar); *Musofilos* (cf. gr. μοῦσα + φίλος = iubitor al muzelor); *Micromegas* (cf. gr. μικρό-μεγας = epitet dat unui om mic, simplu, care « face pe grozavul »), constituie cîteva mijloace de satirizare a maniei grecizante, specifică boierilor din Principate la acea epocă. Disprețul pentru manierele de stîlcire a limbii l-a manifestat Budai-Deleanu chiar prin anagrama numelui său. O spune deschis în scrisoarea către Mitru Perea: «Eu mă chiem acum Leon Dianeu, sau Leonachi Dianeu — precum ști tu bine, că la noi în țara muntenească, ba și la Moldova, toți ș-adaugă numele cu *-achi* sau *-cachi*, după grecie, fiindcă sună mai cilibiu »[1].

Aceiași boieri, pe care în adevăratul poem Budai-Deleanu i-a plasat în fundul iadului, apar în chip de comentatori, cu nume care arată clar că boierii nu sînt totdeauna oameni politici *(Politicos)* sau eruditi *(Erudițianu)*, ci foarte adesea simpli pînă la simplism *(Simplițeanu)* sau de-a dreptul idioți *(Idiotiseanu)*. Iar preoții, care se bucură în poem de aceeași soartă, nu sînt

[1] I. Budai-Deleanu, Țiganiada, București, E.S.P.L.A., 1954 p. 66.

BDD-A10306 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:09 UTC)

totdeauna filologi *(Filologos)*, drepți *(Ortodoxos)* și evlavioși *(Evlavios)*, ci și ignoranți *(Agnosie)* și nătărăi *(Nătăroi din Tîndărîda)*.

Observațiile noastre, deși sumare, sînt — credem — în măsură să arate realismul, forța creatoare și ingeniozitatea lui Budai-Deleanu în selecționarea și manevrarea materialului onomastic. Ele dovedesc de asemenea și o oarecare superioritate a poetului ardelean — din acest punct de vedere — față de V. Alecsandri.

BDD-A10306 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:09 UTC)